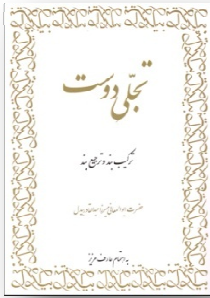

تجلی دوست

ترکیب بند و ترجیح بند
حضرت ابوالمعانی میرزا عبدالعزیز

ترکیب بند

ترکیب بند نظمی است متشکل از چندین بند دارای طول مساوی، در ترکیب بند بیدل مصرع آخر هر بند با یکدیگر هم قافیه می باشد.

این نظم بیدل مرکب از سی بند بوده و قافیه آن در هر بند مطابق ترتیب الفبا بیک حرف دیگر تبدیل میگردد، اما هیچ بند آن به حروف (پ)، (چ)، (ژ) و (گ) که اصوات خاص دری میباشد، قافیه ندارد. و هر بند مشتمل بر بیست و یک بیت است. سه بند اول ستایشی بوده و خداوند را بحیث حقیقت بی نیاز که هرچیز از آن نشأت کرده و اکنون همه مشتاق وی اند حمد و ثنا میگوید. بند چهارم بحثی در باره ابد و ممکن است و دو بند متعاقب آن از لحاظ مضمون تریبوی بوده و انسان اصرار میکند تا بیشتر به دل خویش متوجه گردد.

بغیر معنی، دل نیست هیچ جا مفهوم

بند هفتم، هشتم و نهم وقف ستایش پیغمبر والا گهر اسلام^ص گردیده و در چهار بند متعاقب چهار خلیفه ارشد حضرت پیغمبر^ص، یعنی حضرت ابوبکر^{رض}، حضرت عمر^{رض}، حضرت عثمان^{رض} و حضرت علی^{کرم الله وجهه} ستایش شده اند. در بند چهاردهم شاعر آنچه را در باره خلفا در چهار بند پیشتر گفته است جمع نموده و مفکوره مرکزی را در بیت ذیل بیان میکند:

یکی سپهر صداقت، دوم حقیقت عدل

سوم محیط حیا، چهارم آیه اخلاص

پانزده بند دیگر آن باز تریبوی بوده وحدت و عشق، انکار نفس و تحقق خودی را تعلیم میدهد. بند آخر یعنی بند سی ام بیان رقت انگیزی است که مردان بزرگ، بزرگ از حیث ذکاوت، از حیث معنی و از حیث مقام هنگام موت چقدر احساس بیچارگی میکنند و ازین سبب بیدل اصرار میورزد:

تو دل ببند به شاهی که از کمال کرم

نخواهدت بچنین روز عاجز و مضطر

بعضی از ابیات ترکیب بند نهایت زیباست مثلاً:

طراوت لب معشوق اگر نه در نظر است

ز دیدن گهر و لعل آبدار چه حظ

بجیب خویش صدف وار گوهری داری

برنگ موج دویدن به هر کنار چه حظ

چو جمع گشت دلت حسرت تپش تا کی؟

گهر بدست تو آمد دگر بسنگ مزین

این نظم یکی از بهترین تصنیفات بیدل است و معلوم میشود که در اوج حالت الهام انشاء گردیده است. این شعر متضمن جمیع اصول اساسی فلسفه تصوفی شاعر است و بیدل در آن با همه نیروی فکری تسلط دارد که نظیر آن در جای دیگر خواه در آثار خود وی و خواه در آثار سایر شعرا بندرت دیده میشود. این نظم بجواب ترجیع بند معروف عراقی (سال وفات ۸۸-۱۲۸۹) که بندگردان آن بیت ذیل است نوشته شده است:

که به چشمان دل مبین جز دوست هر چه بینی، بدان که مظهر اوست

در اینجا به نقل قول خوشگو میپردازیم: وی می نویسد: « چون عراقی مانند یک صوفی که هنوز در طریق سلوک روان است سخن زده میگوید که هرچیز مظهر خداوند است، در حالیکه یک نفر عارف معتقد است که اشیاء خود ذات اند، بنابراین بیدل گفته است:

که جهان نیست جز تجلی دوست این من و ما همان اضافت اوست

طوریکه این بندگردان نشان میدهد، بعقیده بیدل کائنات و تمام اشیا که در آن شامل اند یک هستی اضافی دارند، یعنی اشیاء همه محض بنام وجود دارند نه در حقیقت:

نیست جز اسم بال پروازش فهم کن آشیان عنقا را

بنابر این تنها خداوند وجود دارد و جهان با این وصف محض لفظی و غیر حقیقی است. هر حقیقتی که بجهان منسوب گردیده از سبب نزول آن از خداوند است و بدین معنی با خداوند یکی است. ولی با وجود این عینیت ذاتی محال است که بعد از نزول آن از هستی مطلق امکانی برای عودت آن به مبداء اصلی آن موجود باشد. موجی از محیط جدا میگردد ولی نمیتوان تصور کرد که با وجود سعی و تلاش آن دوباره محیط گردد.

روزگاریست از محیط بقا * * * همچو موج اوفتاده ایم جدا

بتردد محیط نتوان شد موج بیهوده درد سر دارد

پس از نگاه بیدل جهان از خداوند بکلی متفاوت است بنابر این وی مانند ابن عربی نمی گوید که (جهان خداست) و خدا نباید جز درین جهان جای دیگری جستجو شود. بیدل این فکر را در یک جای دیگر این نظم در حالیکه به انسان خطاب میکند مفصل تر بیان مینماید:

ای تراشیده نسبت مظهر دور عینیت نماند، بنال

آئینه گر همه حضور شود نه نماید ز شخص جز تمثال

با این وصف بیدل اظهار میکند که انسان به عنوان اینکه مظهر و تمثال خداوند است نمیتواند دعوی عینیت با وی کند، این امر نشان میدهد که بیدل بر ضد آنچه خوشگو ادعا کرده است و قول وی در بالا ذکر گردید بکلی طرفدار وحدت وجودی نبود. پس به عقیده بیدل جهان یک هستی اضافی دارد، ولی طوریکه هست از خداوند متفاوت است. به عقیده من این نکته اختلاف اساسی را میان بیدل و عراقی تشکیل داده زیرا عراقی صد درصد « همه اوستی » یعنی طرفدار وحدت وجود و پیرو ابن عربی بود.

در ترجیع بند عراقی محض عرض نظریات وحدت الوجودی شاعر را می بینیم نه چیز دیگر را، در فلسفه عراقی برای انسان محلی وجود ندارد تا او را نماینده تمام آفرینش سازد. علاقه عمده عراقی توحید فلسفی است ولی بیدل در مقیاس اشیاء مقام افضل را برای انسان تعیین کرده، همان بیت اول ترجیع بند بیدل ستایش نیرومندی از انسان است:

ما حریفان بزم اسراریم مست جام شهود دیداریم

جوش بحر محیط لاهوتیم فیض صبح جهان انواریم

جلوه فرماست حق بکسوت ما لاجرم طرفه رنگها داریم

برق عشقیم، شعله میخندیم ابر شوقیم ناله می باریم

تمام ترجیع بند از مقام بی مانند انسان توصیف میکند. از استعداد های وی سخن میزند و میگوید که چگونه این استعداد ها را باید بفعل آورد و قدرت های معجزه نمای انسان مثالی بیدل را بیان میکند. بیدل در حالیکه انسان را با سایر اشیا مقایسه میکند و میگوید که مبداء اشیا دیگر نیز همان یک حقیقت است، ولی آنها نمیتوانند با انسان دعوی همسری کنند:

نَبُودَ هم ترازوی یاقوت   سنگ و آهن اگر چه از کان است
در شبستان غفلت آفاق   آدمی آفتاب تابان است

بیدل مکرر اظهار میکند که انسان قدرت نامحدود دارد و از اراده آزاد متمتع است:

گر خداوندی است سلطانی   بندگی هم وزارتی دارد
گر نگاه تو بالیقین جوشد   هر چه خواهد دلت همان بینی
خواه جنت گزین و خواه سقر   که در اختیار مختاری

انسان با اراده آزاد و امتیاز مخصوص خویش با سرنوشت کائنات سر و کار دارد.

ساز آفاق جمله خاموش است   اینقدر شور زیر و بم ماییم
غیب عرض شهادت است اینجا   هستی ظاهر از عدم ماییم
سرنوشت رموز هر دو جهان   گر سکی میکند رقم، ماییم
ابر تحقیق فیض میبارد   عالمی سائل و کرم ماییم

با تکرار کلمه مصمت (م) در قافیه و بندگردان این ابیات نشان میدهد که بیدل با چه تاکید و شدتی خواسته است نظریات خود را بیان کند، بیدل میگوید که انسان در حالیکه چنین قدرت و مرتبه عالی دارد جای تأسف خواهد بود که پس از رسیدن بخود، در اثر بینبازی ناز نکند:

داغم از وضع بی نیازی دل   که بخود وا رسید و ناز نکرد

بنابراین احساس علو نتیجه طبیعی بخود رسیدن است. و درین همان احساس مثبت « محافظت خودی » است دکتور اقبال آن تأکید نموده است.

اشارات فوق الذکر خلاصه خصوصیات عمده ترجیع بند بیدل است و نشان میدهد که از ترجیع بند عراقی چه تفاوت دارد. و نیز آشکار است که خوشگو در حالیکه هندو بوده و بنابر این طبعاً به عقیده وحدت وجود تمایل داشته اهمیت واقعی ترجیع بند بیدل را درک نکرده بود. و نیز واضح است که سهم بیدل در انکشاف اندیشه تصوفی بصورت مؤکد به راهی اشاره میکند که به داکتر اقبال منتهی میگردد، و بدین قرار بیدل بحیث یک مفکر، پیشقدم شاعر شرق یعنی اقبال است، بالاخره تمام این مقایسه و اختلافات نشان میدهد که ترجیع بند بیدل (که دارای سی و چهار بند و هر بند بدون از بند گردان متشکل از بیست بیت است) بحیث یک اثر شگفت آور و برجسته شاعر امتیاز دارد.

این کتاب زیبا را از انجمن فرهنگ افغانستان بدست آورید
لطفاً این جدول را خانه پوری نموده به آدرس ما بفرستید و کتاب حین مواصلت این ورقه پست میگردد

اسم : ----- نام فامیل : -----

آدرس مکمل : -----

----- مملکت : -----

تلفون و ایمیل شما برای تعقیب ارسال کتاب سهولت را ایجاد میکند

----- ایمیل : -----

تعداد کتاب تجلی دوست : ----- قیمت فی جلد 10 یورو

مصرف پستی در تمام ممالک 1 جلد 5 یورو - 2 جلد 8 یورو - 5 جلد 18 یورو - 10 جلد مجانی

همچنان برای مغازه داران که خواهش خرید عمده را داشته باشند 35 فیصد تخفیف داده می شود .

میتوانید قیمت آنرا ضمیمه این ورقه بفرستید و یا به حساب بانکی ما انتقال دهید

حساب بانکی ما :

LA POSTE CHÈQUES POSTAUX			
CH EL 29	CADRE RÉSERVÉ A L'ORGANISME		
H	INTITULÉ DU COMPTE LIMOGES 3 259 67 N		
	ASSOCIATION CULTURE AFGHANE 18 RUE RHIN ET DANUBE 87280 LIMOGES		
IBAN	IDENTIFIANT INTERNATIONAL DE COMPTE FR/45/20041/01006/0325967N027/72		
BIC	IDENTIFIANT INTERNATIONAL DE L ETABLISSEMENT PSSTFRPLIM		
DOMICILIATION : LA POSTE 87900 LIMOGES CHEQUES FRANCE			
RIP RELEVÉ IDENTITÉ POSTAL			
Ce relevé d'identité postal (RIP) est à remettre à votre correspondant pour permettre l'enregistrement rapide et sans risque d'erreur, d'opérations à votre compte (salaires, prélèvements, prestations sociales, etc...)			
ÉTABLISSEMENT	GUICHET	NUMÉRO DE COMPTE	CLÉ
20041	01006	0325967N027	72

انجمن فرهنگ افغانستان انتشارات بامیان

Les Editions Bamiyan

18, rue Rhin et Danube- tel : 00 33 555 35 96 01 – fax : 00 33 555 37 78 30

<http://cultureafghane.free.fr> Email : cultureafghane@free.fr

87280 Limoges France